

Vicent Sanz
Universitat Jaume I

**DE REGALIA DE PROPIS A IMPOST SOBRE CONSUMS:
EL PES REIAL A CASTELLÓ DE LA PLANA DURANT EL
PROCÉS REVOLUCIONARI BURGÉS.
ESTUDI D'UNA SUPERVIVÈNCIA FEUDAL**

El proceso revolucionario burgués español incidió significativamente en las figuras fiscales emblemáticas del feudalismo, a pesar de que algunas de ellas continuarán como pervivencias dentro del sistema capitalista dominante implantado por la burguesía desde 1836. El caso del Peso Real en Castellón en este contexto ejemplifica como el arrendamiento de los derechos señoriales se convertía en un medio de acumulación de capital y a la vez permitía controlar los suministros de materia prima para la industria más importante en ese momento de la ciudad: la manufactura del cáñamo.

The Spanish revolutionary bourgeoisie process had a significant impact over the fiscal figures that were emblematic of feudalism, in spite of going on being some of them remainings inside the dominant capitalist system that was developed by the bourgeoisie from 1836. The case of the Peso Real (Royal Weight) in Castellon in this context is an example of how the leasing of the feudal rights was changing itself in a way of capital accumulationand, at the same time, it allowed to control the supplies of row materials for the more important industry in that moment in the city: the hemp manufacture.

Les dècades centrals del segle XVIII marquen l'inici del procés de creixement de la superfície conreada amb cànem a l'horta de Castelló. Aquest fenomen determinarà que en un breu espai de temps aquelles activitats relacionades d'una o altra manera amb aquest producte seguiren la mateixa tendència ⁽¹⁾. Aquest creixement, però, en cap moment podrem explicar-ho històricament sense lligar-lo amb la seua realitat socio-econòmica, amb les relacions productives que continuen estant predominants al País Valencià: el feudalisme.

Dins d'aquest context, Castelló pertany a una de les institucions més paradigmàtiques del feudalisme valencià: el Reial Patrimoni. D'aquesta manera privilegis i jurisdiccions requeien en la figura del rei com a senyor feudal dels territoris. La capacitat coercitiva de la Corona quedava expressada mitjançant la propietat feudal, amb l'emfiteusi i l'extracció de rendes -en metàl·lic o en productes- depenents dels seus poders jurisdiccional com a elements mediatitzadors ⁽²⁾.

Centrarem el nostre objecte en el segon d'aquests aspectes que acabem de relacionar: els monopolis, els drets privatius i exclusius, les regalies. Mentre en algunes batlies del regne l'administració de tots aquests drets quedava sota el control, directe o mitjançant arrendaments, de la pròpia autoritat patrimonial, en la Batlia de Castelló l'administració d'alguna d'aquestes regalies havia estat cedida a l'autoritat municipal a canvi, però, del reconeixement de determinats drets al Reial Patrimoni ⁽³⁾.

La capacitat coercitiva que subjau en aquests drets s'estenia així a aquelles institucions a les quals havia estat otorgat cert control sobre determinades parcel·les de poder. L'ajuntament podia així recaptar tributs per al seu sosteniment en funció d'eixos drets privatius.

1 Un estudi més acurat d'aquest procés d'expansió agrària i del seu correlat en les activitats artesanals es troba a V. SANZ, *La manufactura del cànem a Castelló de la Plana. La transformació artesanal d'un producte agrari al nord del País Valencià (1732-1843)*, Tesi de Llicenciatura, Facultat de Ciències Humanes i Socials, Universitat Jaume I, 1992.

2 E. SEBASTIA i J. A. PIQUERAS, *Pervivencias feudales y revolución democrática*, València, Alfons el Magnànim, 1987.

3 Per a la Batlia d'Alzira pot consultar-se F. A. MARTINEZ, "Supervivencia feudal, agricultura comercial y lucha de clases. La Baillía de Alzira en la primera mitad del siglo XIX", *Al-gezira*, nº 7; pp. 231-263. Sobre la cessió de l'administració de diferents regalies als ajuntaments J. CANGA ARGÜELLES, *Diccionario de Hacienda*, vol. V; pp. 317-324.

1.- Les regalies de propis a Castelló de la Plana: gravar el producte, gravar el consum.

Un propi expressa unes determinades relacions de producció, generant rendes a l'ajuntament al ser arrendats al millor postor de manera periòdica⁽⁴⁾.

Ha estat possible realitzar una relació d'aquestes regalies que estaven sota el control de l'ajuntament castellonenc, durant les primeres dècades del segle XIX: 1) l'almodí del blat, 2) el molí fariner, 3) la fleca, 4) l'administració del lloc de venda del pa, 5) l'abast de les tendes de la ciutat, 6) l'abast de l'oli, 7) la mesura de l'oli, 8) l'erer, 9) el Pes Reial o romana, 10) el pes de les garrofes, 11) el repés, 12) l'impost sobre l'aiguardent, 13) l'abast de vi, 14) la venda de neu, 15) dret a vendre cabrits i anyells o dret de l'estaca, 16) l'aprofitament de les pells dels animals sacrificats, 17) el seu, 18) la cansalada.

Com veiem, no existia cap producte que quedara sense tenir que pagar una o varies d'aquestes càrregues. Qüestió que esdevenia de vital importància per als habitants de la ciutat doncs, si s'observa, tots els aliments quedaven gravats i, consegüentment, s'augmentava el preu dels mateixos. Així, tota aquesta sèrie d'imposicions actuava com a una contribució sobre el consum, en perjudici dels habitants amb menys recursos.

Tots aquests propis, d'igual manera com esdevenia amb altra sèrie d'ingressos de l'ajuntament (llenya, mines, ponts, sèquies, l'heretat de l'Estret, el Rodó de la Magdalena, les herbes de la Benadressa i de la Joquera, etc...) eren arrendats en pública subhasta, de manera que el govern municipal aconseguia ràpidament diners en metàl·lic i es despreocupava de l'administració directa de tots aquests impostos.

Una part dels ingressos que s'aconseguien mitjançant aquest recurs, formaven part de les quotes que la ciutat devia de pagar a diferents institucions com ara la Batlia o la Reial Hisenda en raó del Real Equivalent⁽⁵⁾, tot i que als territoris de reialenc no es donava una delimitació diàfana entre els tributs de l'Estat i els senyorials.

Els esdeveniments que al llarg d'aquesta primera meitat de segle succeïren incidiren directament en els arrendaments dels propis. Com observarem, les successives situacions revolucionàries i contrarrevolucionàries, entre 1808 i 1833, tindran el seu reflex en l'evolució dels esmentats arrendaments. I un fet d'importància clau: gran part d'aquestes regalies de propis sobreviuran a la revolució burgesa antifeudal i s'instal·laran dins la nova formació socio-econòmica sorgida amb la revolució.

4 La diferenciació entre propis i comunals a E. SEBASTIA i J. A. PIQUERAS, *Op. cit.*, pp. 25-33.

5 Alguns trets sobre aquest impost J. ROMEU, *El sistema fiscal valenciano (1715-18223)*, Vinaròs, 1981.

Mitjançant els comptes de la "*Mayordomia de Propios*" i les escriptures d'arrendament dels mateixos ens ha estat possible reconstruir les rendes obtenides per les esmentades regalies.

INGRESSOS DE L'AJUNTAMENT DE CASTELLÓ PER L'ARRENDAMENT DELS PROPIS (1800-1849)

ANY	INGRESSOS			
1800	138.726	rs	19	m
1804	131.401	rs	9	m
1808	90.040	rs	50	m
1813	40.936	rs	5	m
1814	48.518	rs	40	m
1815	72.797	rs	40	m
1817	126.057	rs	6	m
1819	77.396	rs	30	m
1824	92.697	rs	22	m
1827	111.579	rs	4	m
1830	111.504	rs	30	m
1832	123.554	rs	32	m
1833	96.126	rs	49	m
1835	130.501	rs	10	m
1840	151.603	rs	29	m
1846	81.093	rs	81	m
1848	29.211	rs	56	m
1849	29.372	rs	12	m

Font: AHMC, Hisenda Municipal I.3.1.1.1, Comptes.
(Elaboració pròpia)

Observant el quadre veiem com, fins el 1808, els ingressos per l'arrendament d'aquestes regalies es manté dins d'una línia estable. Tot i aquest comportament de cert equilibri, que es manté en gran part de les regalies durant aquests set anys, en els preus d'adquisició d'alguns dels propis es manifesta una lleugera tendència a l'alça. Així, l'arrendament de l'abast del vi assoleix el 1807 la quota de 26.867 rs., després d'haver pujat des dels 14.732 rs. pels que va arrendar-se el 1800. En aquest mateix sentit, tant el propi de la venda de neu (752 rs.), l'erer (720 rs.) i el pes de les garrofes amb la mesura de l'oli -aquest dos propis s'arrendaven conjuntament- (5.207 rs.), arriben al preu màxim d'arrendament en aquesta primera meitat del segle. L'increment també es manifesta en els

arrendaments de la fleca, el repés i de l'abast de l'oli (encara que aquest primer havia tingut una lleugera baixada el 1803). Un fet destacable és la desaparició el 1805 d'una de les regalies més emblemàtiques del feudalisme: el molí fariner ⁽⁶⁾.

Entre el 1808 i el 1814, inici del procés revolucionari burgès, la tendència és a la baixa. La caiguda a menys de la tercera part dels ingressos per l'arrendament dels propis és simptomàtic del moment. Per un costat, moltes d'aquestes regalies deixen d'arrendar-se, desapareguent com a tals. És el cas dels propis del sèu i de la pell dels animals, el de l'erer, l'administració del forn de la ciutat, el sequiatge i l'Almodí. Per una altra banda, aquesta caiguda dels ingressos ve donada per la reducció dels preus dels arrendaments d'aquelles regalies que havien continuat cobrant-se. El vi (que baixa des dels 26.867 rs. als 12.242 rs. durant aquest període), l'abast de les tendes, el pes de les garrofes, la fleca, la neu, l'abast de l'oli (que arriba al mínim preu pagat de tots aquests anys que comprenen la sèrie: 4.500 rs.), reflecteixen clarament el que esmentem.

El 1814, però, l'absolutisme es restaura, i amb ell tornen a adquirir importància les figures contributives de caire feudal. La tendència dels arrendaments de les regalies s'inverteix: ara és a l'augment. Uns primers anys, fins el 1817, en que aquest increment és sobtat, passant posteriorment a estabilitzar-se i, fins i tot, a reduir-se lleugerament. Així veiem com en eixe mateix any els ingressos arriben als 126.057 rs. (des dels 48.518 rs. que eren el 1814). La fleca (5956 rs.), l'abast de l'oli (17.568 rs., des del mínim de l'etapa anterior), l'administració del forn (18.826 rs.), assoleixen els seus preus màxims d'arrendament al llarg d'aquest període.

Durant els anys corresponents al Trienni Constitucional (1820-1823) de nou esdevé la supressió de gran part d'aquestes mesures impositives. Per aquesta raó, és l'ajuntament castellonenc qui deu de sufragar al recaptador del Real Equivalent les quantitats que devien d'aportar-se a aquesta contribució. Així, el primer d'octubre del 1820, es donaren 4.000 reals de velló "*a cuenta de lo que deben satisfacer dichos Señores al fondo de dichos propios, por los arvitrios suprimidos*" ⁽⁷⁾.

Tot i que la documentació per a aquest període no és nombrosa en la qüestió que tractem, pel comportament dels arrendaments als inicis de l'Ominosa Dècada (1824-1833), tot ens fa pensar en que una nova reducció de les quantitats ingressades pels motius que adés hem expressat -desaparició d'algunes de les regalies i reducció dels arrendaments que es mantenien- fou la característica principal.

6 Les quantitats referides poden localitzar-se al Arxiu Històric Municipal de Castelló (AHMC), Administració Municipal I.3.1.1.1., Hisenda Municipal, comptes (1800-1832) i (1833). Les escriptures notariales d'alguns d'aquests arrendaments es troben a AHMC, Documentació notarial XIII.2, Escriures de la vila.

7 AHMC, Administració Municipal I.3.1.1.1.; Hisenda Municipal, Comptes (1820).

El 1824, però, els preus d'adquisició tornen a pujar, ara no de manera tan sobtada com al període 1814-1817, sinó que l'augment es feu més pausadament per a ajustar-se a la interrupció que el Trienni significà. La pujada en l'abast de l'oli que arriba a assolir la seua quota màxima anterior, l'increment en l'arrendament de la llotja del blat, del pes de les garrofes, l'augment progressiu dels arrendaments del vi, de l'abast de les tendes de la ciutat, són exemples d'aquesta tendència.

El 1833, els principis liberals repton l'absolutisme. I aquesta vegada eixiran triomfants. Però, de manera diferent del que s'esperava per part dels sectors amb menors recursos de Castelló, aquestes regalies d'origen feudal continuaren arrendant-se en pública subhasta i, per tant, cobrant-se als habitants de la ciutat. Si bé desaparegueren els propis sobre el seu i l'aprofitament de les pells (encara que aquests drets tan sols afectaven a certs sectors de la població), prompte això es va veure substituït per un altre que ho englobava tot en un i que afectava a tots: l'impost sobre la carn.

Així, llauradors, artesans, botiguers, etc..., degueren d'acontentar-se amb una reducció temporal en les cotitzacions dels arrendaments. Temporal, perquè prompte (entre 1834 i 1837) els preus de les contractacions patiren un augment, sobre tot en el vi, l'oli, la fleca, l'abast de les tendes i l'administració del forn. Més tard, des del 1848, els ingressos municipals per propis i arbitris es vegeren reduïts d'una manera important fins a arribar als 29.211 rs.. L'explicació la trobem en el fet que gran part d'aquestes contribucions desaparegueren com a tals després de la reforma tributària del 1845, apareguent inclosos dins l'impost anomenant de "consums".

Donades aquestes disposicions, es generà un sentiment d'insatisfacció en eixos sectors de la societat amb menor capacitat de fer front a les contribucions. Insatisfacció, que trobaria les seues formes d'expressió.

2.- El Pes Reial.

Hem observat com, entre els nombrosos propis dels que l'ajuntament treia uns ingressos importants, mitjançant el seu arrendament en pública subhasta, havia un que afectava de manera directa al consum del cànem: el Pes Reial. Pes Reial que serà conegut, per assimilació, com a "pes del cànem" donat que era aquest el principal producte de l'horta i del treball manufacturer a la ciutat, i per tant del que més transaccions es realitzaven. Únicament des del 1845 serà anomenat Pes General, en un intent de desmarcar l'origen feudal d'aquesta exacció, just en un moment en que comencen a entablar-se una sèrie de disputes entre els municipis i la Corona, per la possessió i el control de determinades càrregues i territoris. Podem introduir un altre factor que també explicaria en el canvi en la denominació: el decaïment de les activitats lligades al cultiu del cànem. Per

tant, i junt amb les disputes amb la Corona, el canvi de nom podria considerar-se com a un símptoma d'aquest decaïment.

Però, què era el Pes Reial o pes del cànem?

Una volta realitzada la collita del cànem, una volta embassat i bregat pel llaurador, la fibra era duta a la ciutat per vendre-la, doncs una part d'aquest cànem produït a l'horta era comprat pels artesans de Castelló per transformar-lo en un producte manufacturat.

Recordem que les normatives absolutistes encara vigents a començaments del segle XIX impossibilitaven el lliure exercici de les relacions mercantils. Així doncs, el *pes del cànem* apareixia com la institució que s'encarregava d'exercir el control sobre els intercanvis que s'efectuaven de l'esmentat producte. La gestió i l'administració d'aquest pes era arrendada a un particular, mitjançant subhasta, per la Junta de Propis de la ciutat.

Així doncs el Pes Reial era el lloc

"á donde esta obligado todo vendedor á acudir á pesar todo el cañamo, seda, cacao, almedra, azucar, hierro, acero, bacalao, azafrán, canela, piñones..." ⁽⁸⁾.

Encara que en aquests moments, fins a mitjans del segle XIX, el cànem era el producte principal i amb el que es realitzava el major volum de transaccions, pot observar-se com aquestes no quedaven reduïdes a aquest únic producte. Productes colonials com eren el safrà, la canella i el cacao, també estaven subjectes a aquesta mena de contribució. Fins i tot el ferro i l'acer, productes símbol d'un nou temps que esdevenia, es trobaven entre els productes objecte de l'obligació. El Pes Reial, però, no sols es restringia a aquesta mena de productes colonials i industrials, sinó que arribava a exercir un control absolut sobre altra mena de productes, encara que d'això tan sols es feia alguna al·lusió de passada: els aliments. Excepte el pes del blat, que s'arrendava a banda del Pes Reial i estava ubicat en un altra Llotja, i la carn, que apareixia com a un arrendament específic, tots els altres productes alimentaris estaven sotmesos a aquest Pes Reial. En alguns documents es fa referència als aliments de consum quotidià subjectes a la càrrega: cebes, raïm, taronges, ametles, etc.... Generalment, però, això quedava vetllat sota la fórmula de "*cualquier otro género comestible*".

D'aquesta manera, al ser una contribució sobre el consum en lloc de ser establir-se sobre la riquesa, es dificultava el consum de productes de primera necessitat, la qual cosa afectava especialment a la població amb menors recursos de Castelló que veia encarir-se els articles de la seua subsistència ⁽⁹⁾. En aquest sentit, el Pes Reial apareixia com a una imposició de *consums*, un dret de portes sobre els productes.

8 AHMC, Documentació notarial XIII.2; Escritures, 19 desembre 1829.

9 Sobre la qüestió dels consums veure l'apartat "*Tributar por subsistir: los consumos, incentivo de la protesta*", de l'obra d'E. SEBASTIA i J. A. PIQUERAS, *Op. Cit.*; pp. 65-70.

Per tal que l'arrendament d'aquest propi municipal resultara rendable, aquest devia de generar una sèrie de beneficis. Benefici que es trobaria en la diferència existent entre els ingressos aconseguits i el preu de l'arrendament. Si "*esta obligado todo vendedor á acudir á pesar todo el cañamo, seda, cacao, almendra, azucar, hierro, acero, bacalao, azafrán, canela, piñones*", i tots els altres productes comestibles, la quantitat de productes que devien d'ésser pesats en aquest Pes Reial hagué de ser quantiosa. Més, si el pesar fora de la llotja destinada a l'efecte resultava castigat amb multes que s'elevaven fins a les quatre lliures ⁽¹⁰⁾.

L'arrendatari pesava els productes, i per la realització d'aquesta activitat els clients de la romana devien de sufragar una quantitat determinada. Era d'aquesta manera com esdevenien els ingressos: cobrant un preu segons el producte i la quantitat pesada. Tot es pesava i per tot es cobrava, amb excepció del dret pel qual els llauradors podien pesar lliurement pel seu compte fins a cinc arroves de cànem. Cinc arroves que a l'any 1829 varen veure's reduïdes a dues, amb allò que era major la quantitat de cànem sobre la qual requeia la imposició i, consegüentment, augmentaven els ingressos.

3.- Evolució de l'arrendament del Pes Reial al procés revolucionari burgés.

Al següent quadre podem observar quina va ser l'evolució de l'arrendament d'aquest Pes Reial al llarg de la primera meitat del segle XIX, moment en que les estructures de l'Antic Règim es veuen sotragades i s'instauraran els principis directors de la nova societat burgesa.

El primer que crida l'atenció és la tendència a l'increment de la quantia dels arrendaments, expressió del gran volum comercial que al voltant de Castelló discorria. Importants transaccions que s'establien, primer al voltant del producte que des de meitat del segle XVIII predominava en els camps castellanencs, el cànem, i més tard, amb la importància creixent d'un altre producte que anirà substituint l'anterior, i que poc a poc, anirà convertint-se en el cultiu comercial per excel·lència de la Plana: la taronja.

10 AHMC, Documentació notarial XIII.2; Escritures, 19 desembre 1829.

L'ARRENDAMENT DEL PES REIAL A CASTELLÓ (1799-1849)

ANY	ARRENDATARI/S	QUANTIA/ANY (en rv.mr.)
1799/1801	Gerónimo Enrich	6.345'5
1802/1804	Joaquín Comín	7.057'1
1805/1807	Joaquín Comín	6.026
1808/1810	Joaquín Comín	7.125'5
1811/1813	Vicente Comín	5.940'3
1814/1816	Francisco Sirvent	5.700
1817/1819	Vicente Comín	8.081
1820/1821	Vicente Comín	6.981'6
1822	Jayme Rafol	3.166'6
1823	¿?	¿?
1824/1826	Jayme Rafol	9.241'2
1827/1829	Vicente Comín	11.050'1
1830	Isidro Ruiz	9.035'10
1831	Vicente Comín	7.529'4
1832	Isidro Ruiz	12.389'20
1833	Domingo Pla	9.035'10
1834	Domingo Pla	7.529'14
1835	Vicente Belliure	10.857'14
1836	Isidro Ruiz	12.047'2
1837/1838	¿?	¿?
1839	Vicente Belliure	14.155'10
1840	Bta. Martí i Vte. Belliure	16.006'10
1841	¿?	¿?
1842	Vicente Belliure	16.006'9
1843/1845	Vicente Belliure	17.066'23
1846	José Enrich i Bta. Martí	12.266'16
1847	Bautista Martí	13.628'8
1848/1849	Vicente Belliure	13.000'17

Font: AHMC, Administració Municipal I.3.1.1.1; Cuentas de Propios de Castellón de la Plana (1800-1832 i 1833-1849). (Elaboració pròpia)

Malgrat aquesta tendència a l'augment del valor dels arrendaments, s'observa com aquest no és un augment linial sinò que existeixen algunes oscil·lacions d'importància. Podem buscar una explicació de les mateixes fent referència a un cúmul de factors. Per una banda, l'ajustament als cicles agraris, és a dir, determinar el preu de l'arrendament en funció de la qualitat i la quantitat de la collita de cànem prevista per eixe any. Per un altra, les

disposicions que durant el Trienni Constitucional (1820-1823) derogaren la prohibició d'exercir lliurement l'activitat de pesador, tal com veurem més endavant. I per últim, les incursions que des de mitjans de la dècada de 1830 efectuaven els facciosos en els territoris de la Plana. Incursions que sovint eren sinònim de requises i expoliacions. Aquest fet, no sols augmentava el sentiment d'odi vers la facció, sinó que també s'exacerbava l'oposició contra les exaccions de caire feudal que continuaven cobrant-se malgrat les penúries populars.

Un altre dels aspectes que cal destacar és la continuïtat dels arrendataris. Des dels primers anys del segle fins al Trienni Constitucional, són Joaquín Comín, i després el seu fill, Vicente Comín, els que controlen l'arrendament del pes del cànem. Únicament Francisco Sirvent al trienni 1814-1816, quan es restaura el règim absolutista, trenca la continuïtat dels anteriors ⁽¹¹⁾.

Al Trienni (1820-1823), en consonància amb la resta dels esdeveniments del moment, es dona un trencament. Com veurem més endavant, és en aquest període en que comença a ser qüestionada amb major resó l'exclusivitat del pes del cànem en mans de l'ajuntament. Així, Jayme Rafol, personatge que més endavant tornarem a trobar, es fa de manera intermitent amb el control de l'arrendament. És des del 1827, que Vicente Comín torna a ser l'adjudicatari del Pes Reial. Primer en el seu nom, i més tard, el 1830, com a fiador d'un altre individu: Isidro Ruiz. 1831 serà l'últim any que aparega el propi sota el control de Vicente Comín ⁽¹²⁾. Tanmateix, veurem com des del 1843 apareixerà com a un dels protagonistes en el plet que s'enceta al voltant de l'abolició o no d'aquest propi.

Des del 1832 les alternàncies són més nombroses, encara que Vicente Belliure apareixerà, sobre tot des de 1839, com el principal arrendatari d'aquest propi.

Així doncs, la continuïtat de la que parlavem queda manifesta. Al llarg dels 32 anys que van entre 1799 i 1831, en 21 d'ells els Comín, Joaquín i Vicente, controlen el Pes Reial. Des del 1832 fins a 1849, és a dir 18 anys, serà Vicente Belliure l'arrendatari en la meitat d'ells.

També es interessant comprovar com gairebé tots els adjudicataris d'aquest propi estan relacionats com a mestres al gremi de soguers de Castelló. Geronimo Enrich, Joaquín i Vicente Comín, Jayme Rafol, Isidro

11 També entre els anys 1799-1801 trobem a Gerónimo Enrich com a arrendatari. A aquest individu li és adjudicat en la subhasta de l'any 1808, l'arrendament del Pes Reial. Però pocs dies després aquesta decisió es derogada i treta de nou a subhasta, concedint-se en aquest cas el lloguer a Joaquín Comín, doncs aquest havia presentat una licitació més favorable a l'ajuntament.

12 L'any 1823 Vicente Comín, alhora que és l'arrendatari del Pes Real, apareixerà com a adjudicatari del propi de l'import sobre el sabó. D'igual manera, el trobem com arrendatari de la mesura de l'oli al llarg dels anys 1827-1829 i 1831. Per la seua banda, Jayme Rafol també apareix controlant els propis del seu, els anys 1828 i 1829, i el de l'estaca (lloc on es sacrificaven als animals) el mateix any de 1829.

Ruiz, Vicente Belliure i Bautista Martí apareixen com a tals en els contractes de l'arrendament, i com a contribuents per l'esmentat gremi durant aquests anys. Controlar l'accés a la matèria primera amb la qual treballaven semblava un factor fonamental per fer-se amb aquest propi.

No ens ha estat possible conèixer el volum de beneficis que aquests arrendataris obtenien mitjançant els arrendaments del pes del cànem, però, la continuïtat a la que hem fet al·lusió, i la tendència a l'increment de les quanties que abans esmentaven, ens permet observar que no devia de ser una inversió menyspreable, tant pel costat dels ingressos que podien generar-se com pel fet abans esmentat del control de la matèria primera.

Els esdeveniments que des del 1808 succeïren, trastocaren les normatives que fins eixe moment establien unes relacions mercantils limitades. Tanmateix, des de que el 1814 es reinstaurà el règim absolutista, es va tornar a la situació prèvia. El 1820, però, les forces liberals posaren en qüestió, de nou, les limitacions i implantaren el règim constitucional que el 1814 Ferran VII derogà ⁽¹³⁾.

Que els privilegis feudals van ser reptats durant el Trienni Liberal queda palés en el cas del que tractem: el pes del cànem de la ciutat de Castelló. El gener del 1820, abans, per tant, del pronunciament de Riego, l'ajuntament castellonenc donava en arrendament per tres anys, per un import de 1.371 lliures (20.565 reals de velló), aquest propi municipal del Pes Reial al veí Vicente Comín, mestre soguer de la mateixa ciutat ⁽¹⁴⁾. Comín, donades les normatives municipals sobre la prohibició de pesar lliurement el cànem, el permetia mantenir aquesta activitat en una situació d'exclusivitat. Aquest fet obria la possibilitat, com hem vist, de fruit d'uns ingressos importants.

Dos mesos més tard, el març del 1820, el rei Ferran VII jurava la Constitució de Cadix reinstaurant-se el règim liberal suprimint el 1814. Les prerrogatives senyorials deixaven de tenir efecte, i als monopolis feudals els desaparegué la seua raó d'ésser. Que aquesta situació fou aprofitada per alguns membres de la ciutat ho constaten les queixes que Vicente Comín adreçava a l'ajuntament. En elles es feia denúncia d'aquells que exercien el pes pel seu compte sense que l'arrendador del Pes Reial intervingués i, consegüentment, no traguera el benefici que esperava de la seua concessió. L'octubre Manuel Yvars és objecte d'una d'aquestes denúncies en obligar-ho l'ajuntament a abstenir-se de pesar i a mantenir les disposicions acordades per l'arrendament en favor de Vicente Comín ⁽¹⁵⁾.

13 Per a una visió d'aquest període veure M. ARTOLA, *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*, Madrid, Alianza-Alfaguara, 1987. Per al cas de Castelló, V. SANZ, "Liberalismo y reacción", dins M. CHUST (dir.), *Historia de Castellón*, vol. II, Castelló, Editorial Prensa Valenciana, 1992.

14 AHMC, Administració Municipal I.1.1.2; 18 gener 1820.

15 AHMC, *Idem.*; 29 octubre 1820.

Cap a l'estiu de l'any següent, el 1821, tornaren les queixes. Aquesta vegada en contra de Jayme Rafol. L'ajuntament manté la mateixa actitud que en el cas anterior, però la Diputació Provincial pren partit al respecte decretant que:

"... se declara libre el uso o ejercicio de pesas y medidas, previniendose al Ayuntamiento que por ningun titulo impida a Jayme Rafol, ni otro vecino o forastero el expresado ejercicio..." ⁽¹⁶⁾.

L'ajuntament degué d'acceptar aquesta providència i es declararen rescindits tots els "*contratos o escrituras de arriendos otorgados*" ⁽¹⁷⁾. D'aquesta manera, Vicente Comín quedava desposseït de les seues facultats d'arrendatari del Pes Reial, decretant-se, com hem vist adés, la llibertat de pesar.

Recordem que mitjançant el pes del cànem es controlava la producció, manufactura i comercialització del cànem. El control de l'únic pes permés a la ciutat estava en mans de l'ajuntament, el qual ho arrendava en pública subhasta. Doncs bé, com hem vist, des del 1821 quedava abolit aquest control exclusiu, deguent l'ajuntament de compartir la pesada del cànem amb altres pesadors que tingueren capacitat d'oferir un pes per exercir l'activitat.

Notem, però, que encara que l'exclusivitat municipal de la que es fruïa deixés d'existir, l'arrendament del Pes Reial continuava exercint-se per part de l'ajuntament. Tot i que ara l'activitat es trobava en unes condicions de lliure competència amb altres pesadors, tal com esdevenia amb Jayme Rafol.

El privilegi del qual gaudia l'ajuntament havia desaparegut, la qual cosa no significava que el propi del pes del cànem ho fes també.

D'aquesta manera, a l'estiu del 1822 tornava a eixir a subhasta l'arrendament del pes del cànem. El fet que, donada la situació de lliure competència en la pesada, aquest propi mancara d'atractiu va provocar que no es presentara cap postor, deguent-se de prorrogar el terme de presentació de llicitacions. A la fi, la disposició que s'adoptà fou el concedir l'arrendament per un any i per un valor de 210 lliures (3.150 reals de velló) a ... Jayme Rafol ⁽¹⁸⁾, el personatge que anteriorment hem trobat qüestionant el privilegi municipal i lluitant pel lliure exercici d'aquesta activitat.

Des d'aquest moment el pes del cànem l'exerceix en exclusiva Jayme Rafol, el qual, per un costat manté el pes que va establir pel seu compte l'any 1821, i per un altre, controla també el pes del municipi, que havia eixit a subhasta, a un preu notòriament reduït: el 1820 l'ajuntament, com hem vist, va arrendar aquest propi del pes del cànem per 1.371 lliures (20.565

16 Arxiu Històric de la Diputació Provincial de Castelló (des d'aquest moment AHDPC), Actes de Diputació; decret de 14 de juny de 1821. El subratllat és meu.

17 AHMC, Administració Municipal I.1.1.2; i 1 juliol 1821.

18 AHMC, *Idem.*; 27 juliol 1822.

reals) per tres anys (és a dir, unes 463 lliures anuals -6.945 reals-) mentre ara, el 1822, que qualsevol individu estava permès d'exercir l'activitat de pesador, l'ajuntament es va veure forçat a arrendar-ho per menys de la meitat (210 lliures anuals -3.150 reals-).

No hem trobat cap document que ens indique l'aparició d'altres individus que exerciren aquesta dedicació durant aquest temps. Així, sembla que a Jayme Rafol no li apareix cap competidor en l'exercici de pesar, de manera que els dos pesos del cànem de Castelló (el propi del municipi i el privat) els controlava ell mateix. Mitjançant la lliure competència Rafol s'havia convertit en l'únic pesador de cànem de la ciutat.

Prompte, però, el desembre d'eixe mateix any, s'establia el període per presentar licitacions per a l'arrendament en subhasta del pes per a l'any 1823. Aquesta vegada fou Vicente Comín el que es feu amb el control del pes municipal per un valor de 225 lliures (3.383 reals). Tanmateix, poc va durar aquesta concessió doncs, amb la restauració del règim absolutista, quedaren derogades les disposicions decretades pel govern constitucional. Una nova subhasta a les darreries de 1823 concedí per a l'any següent l'arrendament a Jayme Rafol per una quantitat aquesta vegada més elevada, al tornar-se a l'exclusivitat del control municipal sobre el pes: 616 lliures (9.241 reals) anuals durant un període de tres anys.

En qualsevol cas, la liberalització de l'activitat de pesar deixà la seua petjada. La situació que s'havia viscut al llarg de gairebé tres anys havia canviat suficientment les estructures perquè no fos possible retornar totalment a la situació anterior a 1820.

Que el pes del cànem continuava exercint-se fora del control exclusiu del municipi queda reflectit en el següent passatge referint-se a l'any 1827:

"...no pudiendose tolerar los fraudes que se cometian en las compras del cañamo, ya por la inexactitud del peso, ya por las cuentas de su importe, tomó parte en este asunto el gremio de labradores; a cuya instancia determinó el Ayuntamiento reconcentrar el peso en la Lonja (...) en cuya medida se desterró el monopolio que se experimentaba por parte de algunos compradores" ⁽¹⁹⁾.

Si es determinà la reconcentració del pes, significava que fins eixe moment no ho estava, significava que l'ajuntament no controlava el seu exercici. I amb la reconcentració decretada, es consolidava el poder de la figura del pesador. Aquest fou establert per l'autoritat municipal però quedava a expenses del gremi de llauradors.

L'ajuntament amb aquestes disposicions reprenia el seu paper de controlador del Pes Reial, mentre es continuava amb l'arrendament del mateix, com a propi que era.

19 AHMC, *Idem.*; 4 abril 1843.

Al setembre de 1833 esdevé la mort de Ferran VII i s'instaurava una Regència que era presidida per Maria Cristina fins que l'octubre de 1840 abdicà. El maig de 1841 era anomenat regent el general Espartero, un nou període en que les disposicions revolucionàries de la burgesia s'acceleren. I entre d'elles una que afectarà a l'assumpte que estem tractant: la llei del 14 de juliol de 1842 que declarava l'abolició dels pesos i mesures del Real Patrimoni.

Vicente Comín, l'antic arrendador d'aquest pes en èpoques anteriors, era denunciat per l'ajuntament el març de 1843 per haver pesat i comprat una porció de cànem fora del lloc indicat a l'efecte, o siga, fora del control del pesador municipal ⁽²⁰⁾. Aquesta acció infringia l'obligació de pesar el cànem a la Llotja que l'arrendament del Pes Reial per part del municipi disposava.

L'infractor recorreix davant la Diputació Provincial la multa de 200 reals de velló que se li imposa, recolzant la seua acció en el fet que

"... ha sido un convenio particular del vendedor y comprador que son los únicos interesados; que los capitales del arriendo del peso de la Lonja no tienen ni pueden tener más objeto que constituir al arrendador para el mejor desempeño del servicio público y no para coartar la libertad; y que la ley del 14 de Julio ultimo, ha establecido que en el corriente año queden los pueblos libres de estos gravámenes de fieles pesadores o cargas que recargan sobre pesos y medidas" ⁽²¹⁾.

Les concepcions capitalistes que aquest paràgraf expressa reflecteixen el propi pols de la societat. I qui més adequat per transgredir les ordenances, sinó aquell que tenia un millor coneixement de les mateixes.

L'ajuntament, per tal de defensar la seua posició, declarava que el manteniment del control sota el municipi era per tal d'evitar l'aparició de

"las equivocaciones voluntarias o involuntarias que se notaban frecuentemente por ciertos pesadores entre los que se cuenta el recurrente Vicente Comín" ⁽²²⁾.

De la mateixa forma, declarava que la llei del catorze de juliol únicament feia referència a l'abolició dels pesos i mesures del Real Patrimoni, més no d'aquells que formaven part de les regalies concedides com a propis dels municipis.

La darrera disposició ve donada per la Diputació Provincial, en la qual es sol·licita una rebaixa de la multa imposada, però on es mantien intactes les aspiracions de l'ajuntament a continuar controlant el pes de la ciutat ⁽²³⁾.

20 AHMC, *Idem.*; 8 març 1843.

21 AHMC, *Idem.*; 14 març 1843.

22 AHMC, *Idem.*; 4 abril 1843.

23 AHMC, *Idem.*; 29 abril 1843.

L'ajuntament de Castelló tractava de mantenir els ingressos que aquest tribut li proporcionava. Un tribut, el del Pes Reial, llur origen feudal es recull al seu propi nom.

Quan el 14 de juliol de 1842 es decreta l'abolició dels pesos i mesures del Real Patrimoni, comencen a plantejar-se els problemes. El pes del cànem tenia el seu origen en un privilegi concedit per la Corona, la qual cosa feu que alguns individus considerant que la disposició també afectava a aquest propi deixaren d'utilitzar-lo, i per tant de contribuir.

Per la seua banda, l'ajuntament de la ciutat no ho entenia així, tractant de continuar ingressant els diners que el tribut li proporcionava. La defensa així devia de realitzar-se a dues bandes: la que comentem, i la que podia efectuar-se per part de la Corona, qüestió per la qual, com hem vist adés, va transformar-se la denominació del Pes Reial passant a anomenar-se Pes General.

A mode de conclusió podem esmentar que les rendes derivades d'aquesta regalia com a propi de l'ajuntament castellonenc es mantingueren sòlides, fins i tot creixents, darrere el Trienni Constitucional i els anys de la revolució antifeudal.

Així, al contrari del que ha pogut comprovar-se en altres investigacions, respecte a la desaparició de la capacitat coercitiva de la Corona per a taxar i fiscalitzar els principals productes agraris, la capacitat d'extraure una renda dinerària per part de l'ajuntament de Castelló s'esté més enllà de la revolució antifeudal. D'aquesta manera, veiem com l'arrendament del pes del cànem transcendirà els anys de la revolució, per a aparéixer com a una pervivència feudal dins la nova formació socio-econòmica que va nèixer amb la pròpia revolució. Les disposicions que foren decretades a l'efecte varen mantenir aquesta figura contributiva, configurant-se així, com una pervivència de l'època feudal ⁽²⁴⁾.

És aquesta una constatació més de la confrontació existent entre un món que se'n venia a baix, amb una ètica econòmica pròpia, i un altre que començava a aixecar-se.

24 Sobre la pervivència d'alguna de les figures contributives de l'època feudal veure E. SEBASTIA i J. A. PIQUERAS, *Op. cit.*; pp. 65-70.